

Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme

Ahıska Türk Kültüründe Âdet, Merasim ve Anlatımları
Customs, Ceremonies And Expressions In Ahıska Turkish Culture
Обычай, Традиции И Высказывания В Культуре Турок Ахыска

Nilüfer İsmailoğlu¹

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10245363>

Geliş Tarihi: 31.10.2023

Kabul Tarihi: 16.11.2023

Eser Adı: T. Kukulov (2022). *Axısxa: âdət, mərəsim ve tabirləri* (1. Baskı.). İstanbul: Efeakademi Yayıncılık, 207 s.

Bu çalışmada Tahircan Kukulov'un *Axısxa: âdət, mərəsim ve tabirləri* adlı eseri incelenmiştir. Eser tanıtımına geçmeden önce Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri hakkında kısaca bilgi vermekte fayda vardır. Ahıska, Türkiye sınırına 15 km mesafede olup Türkiye'nin kuzeydoğusunda Ardahan'la sınır olan ve günümüzde Gürcistan topraklarında bulunan jeo-stratejik açıdan önemli bir yerleşim merkezidir (Aydınğün ve Aydınğün, 2015; Çınar, 2015).

Türk literatüründe Ahıska'nın 2700 yıllık eski bir Türk yurdu olduğu ve bu bölgenin milattan öncesine dayandığı belirtilmektedir (Zeyrek, 1995; Buntürk, 2007). Türk oldukları yönünde önemli kanıtlar bulunan Kimmerler ile Türklükleri noktasında artık şüphe duyulmayan İskit-Saka Türkleri, bölgeye inen ilk Türkler olarak kabul edilmişlerdir (Tarhan, 2002, Akt. Çınar, 2015; Tosik Dinç, 2019). İskit-Sakalar'dan sonra bu bölgeye Hunlar, Sabirler, Göktürkler, Bulgarlar, Ogurlar, İdil Bulgarları, Macarlar, Hazarlar, Avarlar ve Kıpçaklar inmişlerdir (Kurat, 1992; Baştav, 1995; Togan, 1997, Akt. Aliyeva Çınar, 2021). Bölgeye son gelen Türk boyu olan Kıpçaklar, 1267 yılında bu bölgede oluşturulan Atabeklik sisteminde 310 yıl yaşayacak olan Ahıska Atabekliğini kurmuşlardır (Zeyrek, 2001; Kırzıoğlu, 2008; Buntürk, 2007). 1578 yılında bu yönetimin sona ermesiyle birlikte Ahıska şehri yeni kurulan Çıldır Eyaleti'nin merkezi olarak Osmanlı Devleti'ne bağlanmıştır (Buntürk, 2007; Tosik Dinç, 2019).

Ahıska, 17 Haziran 1828 tarihinde Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslar tarafından işgal edilmiş ve ardından yapılan Edirne Antlaşması (1829) ile Rusya'ya bırakılmıştır (Zeyrek, 2007; Aydınğün ve Aydınğün, 2015). 1921'de Ahıska geri alındıktan sonra, bazı siyasî antlaşmalar sonucunda 16 Mart 1921 tarihinde Moskova Antlaşması ile tekrar Rusya'ya bırakılarak Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Tiflis vilayetine bağlanmıştır (Aliyeva Çınar, 2021). Ancak 1944 yılında Sovyetler Birliği'ni yöneten Stalin'in aldığı kararla Ahıska, Adigün, Aspinza, Ahılkelek ve Bogdanovka ilçelerinde yaşayan Kürt ve Hemşinlerle birlikte Ahıska Türkleri Orta Asya'nın steplerine, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a sürülmüşlerdir. Bugay'ın (1994) verdiği bilgiye göre, 31 Temmuz 1944

¹ Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans öğrencisi, nismailoglu@uludag.edu.tr, ORCID: 0009-0009-0251-4770.

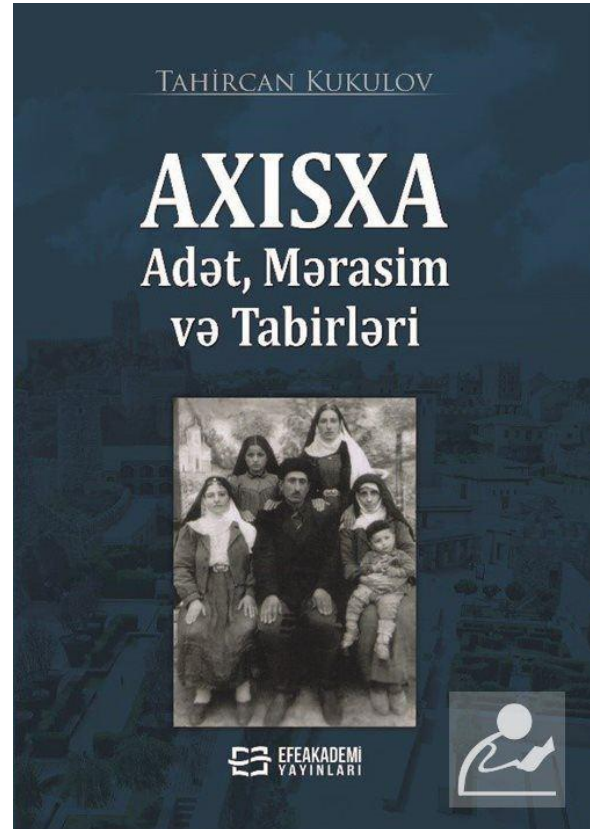
tarihinde imzalanan karara bağlı olarak Ahıska, Adıgen, Aspinza, Ahılkelek, Bogdanovka ile Acaristan Özerk Bölgesi'nden Kazakistan'a 40.000, Özbekistan'a 30.000 ve Kırgızistan'a 16.000 olmak üzere toplam Türk, Hemşin ve Kürtlerden oluşan 86.000 kişi sürgüne tabi tutulmuştur. Stalin'in ölümünden sonra 1956 yılında Ahıska Türklerine yönelik uygulanan sıkıyönetim uygulaması kaldırılmış ve Ahıska Türklerinin farklı ülkelere gitmelerine izin verilmiştir. Lakin Gürcistan'a geri dönmeleri yasaklanmıştır.

Günümüzde Ahıska Türkleri Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Rusya Federasyonu, ABD, Türkiye, Azerbaycan, Ukrayna, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve çok az da olsa Gürcistan olmak üzere on ülkede dağıtılmış olarak yaşamaktadırlar (Çınar, 2022). Ancak Ahıska Türkleri, gerek Sovyetler Birliği döneminde uygulanan sıkıyönetim ve yasaklamalara rağmen gerekse dönemin dağılmasından sonra ata topraklarından uzak kalmalarına rağmen kimliklerini, dilini, âdet-geleneklerini, kültürel değerleri ve inançlarını korumayı başarmışlardır.

Günümüzde Ahıska ve Ahıska Türkleri üzerine birçok çalışmanın yapıldığı ve literatüre birçok eserin kazandırıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalardan biri de Kukulov'un kaleme aldığı *Axisxa: âdet, mərəsim ve tabirləri* adlı eseridir. Ahıska Türklerinin kültürel değerleri üzerine çalışmaları ortaya koyan Kukulov, vatanından uzakta doğmuş araştırmacılardan biridir. Araştırmacı bu eserinde, genel anlamda Ahıska Türklerinin tarihinden bilgi vererek, Ahıska folkloru hakkında eser veren ve Ahıska edebiyatının önde gelen şahsiyetlerini tanıtarak toplumun âdet-gelenekleri ve inançları üzerinde durmuş ve eserin sonunda bazı meseleleri ele alarak bilgi aktarımında bulunmuştur. Eser; giriş, ikisi asıl bölüm olmak üzere on bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmacı Türk milletinin genel tarihinden söz ederek eserinde yer alan bölümler hakkında kısaca bilgi vermiştir. Kukulov bu bölümde tarihi belgelere dayanarak Türk halklarının geniş coğrafyada varlığını sürdürdüğünü, Çin Seddi'nden Balkanlara, Sibiryaya topraklarından Orta Doğu'ya kadar yayıldığını dile getirmiştir. Araştırmacı, geniş coğrafyaya yayılan ve farklı dinlere mensup olan bu milleti birbirine bağlayan ortak değerlerin olduğuna değinmiştir. Milletleri birbirinden ayıranın ataların emanet ettiği hazine kültür ve medeniyet olduğunu vurgulamıştır. Kukulov, bu bölümde insan hayatının üç önemli geçiş evresi olan doğum, evlilik ve yas merasimleri hakkında bilgi vermiştir. Sadece Ahıska Türkeri'nin âdet ve geleneklerine değil Türk dünyasında bayram ve arife günlerinde, halk tarafından grup hâlinde yapılan ziyaretlere de değinmiş, toplumun önemli inanışlarından olan ateş inanışını da ele almıştır. Burada diğer Türk halklarında olduğu gibi ateş, temizlenme aracı olarak gösterilmiştir. İslamiyet'ten önce var olan inançların birçoğu dinimize uygun hâle getirilerek, dinî inanç olarak yaşatılmıştır. Kısacası her toplum belli bir inanç ve adet geleneğine sahiptir. Bu adet ve geleneklerin önemli vazifesi, İslamiyet öncesindeki inançların devam ettirilmesi, toplumun millî varlığını yaşatmasıdır.

Eserin birinci bölümü *Ahıska Türklerinin kısaca tarihi* başlığı altında ele alınmıştır. Araştırmacı bu bölümde Ahıska Türklerinin tarihini dönemlere ayırmaktadır. Yazar ilk dönemi "*En eski zamanlardan*

XII. asra kadarki devirlerde Ahıska bölgesi” olarak değerlendirmekte ve bu dönemi İskitlerin (Sakalar) Kafkasya’ya gelmesiyle birlikte bu bölgeye yayıldığı zamandan başlayarak ve sonraki zamanlarda bölgeye gelen diğer Türk boylarından söz ederek 12. yüzyıla hatta Atabek Yurdu’nun kuruluşuna kadar getirmektedir. Bunu takip eden diğer dönem “Ahıska Atabekler devletinin oluşması ve faaliyetleri” adı altında verilmektedir. Yazar, bu beyliğin 310 yıl sürdüğünü vurgulayarak dönem hakkında genişçe bilgi vermektedir. Bu dönemden sonra gelen dönem Osmanlı Devleti’nin bölgeye nüfuz etmesini kapsayan dönemdir. Bu dönem, “XVI. asırda Osmanlı ordusunun doğuya seferleri ve Ahıska Atabekler devletinin topraklarını muhafaza edebilmesi için alınan tedbirler” içerikli alt bölümünde ele alınmaktadır. Bunu takip eden alt bölüm de “Ahıska bölgesinin Osmanlı Devleti’nin idaresine dâhil edilmesi (1578-1828)” hakkındadır. Bu alt bölümün ardından Rusların Kafkas siyaseti ve Ahıska bölgesinin Ruslar tarafından işgali anlatılmaktadır. Bölümün devamında Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti’ne değinen araştırmacı, Ahıska Türklerinin Ekim 1917 olaylarından ve Mondros ile Moskova antlaşmalarından sonraki durumunu değerlendirmekte, Ahıska’nın Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne (1921-1944) bağlanması ve Ahıska Türklerinin 1944 yılında sürgün edilmesi hakkında bilgi vermektedir. Yazar birinci bölümünü tamamlarken de Ahıska Türklerinin vatana dönme mücadelesinden söz etmektedir.

Araştırmacı, bu açıklamalardan sonra eserin üçüncü ve dördüncü bölümünde Ahıska Türklerinin iki önemli şahsiyeti üzerinde durmaktadır. Kukulov, bu bölümlerde Ahıska Türklerinin folklorunu ilk araştıran Prof. Dr. Asif Hacılı ve Ahıska Edebiyatının yeniden canlanmasını sağlayan şair, yazar Mircevat Ahıskalı ile ilgili bilgiler vermektedir. Yazar burada her iki şahsiyetin hayatı ve kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra kaleme aldıkları eserlere değinmektedir.

Eserin beşinci bölümü *Ahıska Türklerinde âdet, inanç ve uygulamalar* başlığını taşımaktadır. Dünyada yaşayan her halkın kendine ait yaşam tarzı ve bununla birlikte asırların süzgecinden geçerek süregelen, yaşamakta olan âdet ve geleneklerinin var olduğunu dile getiren araştırmacı, Ahıska Türklerinde yaşayan inanç, âdet ve gelenekler üzerinde durmaktadır. Herhangi bir toplumun sosyal hayatında önemli rol oynayan bu kültürel değerlerin korunmasını ve yaşatılmasını savunan yazar, bu bölümde dede ve ninelerin torunlarına yaylada her akşam anlattıkları mani, türkü, masal, deyim ve atasözleri gibi kültürel öğelerin günümüzde de öğretilmesine dikkat çekmekte, bu anlatılar aracılığıyla da bir nesilden başka nesile değerlerin aktarımında büyük önem arz ettiğinin altını çizmektedir.

Çalışmasının temelini oluşturan bu bölümde yazar, *Ahıska Türklerinde aile* konusuyla başlayarak düğün, doğum, sünnet, cenaze ve bayramlarda uygulanan âdet ve geleneklere genişçe yer vermektedir. Düğün merasimine bağlı olarak sırasıyla şu uygulamaları tasvir etmektedir: *kız beğenme/kız saraflama, elçi gitme, şerbet içme ve düğüne hazırlık; gelin görme; kesim kesme; nişan değişme/urba götürme; gelinin aksesuarlarından katha-leçek; düğün hazırlıkları; davet; kana koyma; gelinin baba evinden alınması; güveği; yüz açımı; gelin hunkalı; enişтелиğe gitme; ayak dönümü.* Çocuğun doğması ve sonrasıyla ilgili şu uygulamalara değinmektedir: *hamilelik; doğum; göbek kesme/göbek bağlama; lohusa, lohusa kadını görme; al karısı; kırklama; ad koyma; çocuk görme; beşik götürme, beşik kertme veya göbek kesme; beşik türküsü, dış çıkarma; dış patisi patlatma; day durma; nazar/göz değme.* Çocuğun sünnet edilmesiyle ilgili şu âdetleri dile getirmektedir: *sünnet merasimi/küçük düğün; kirve; insanın kaderiyle ilgili inançlar.* Cenaze merasimiyle ilgili de şu uygulamalara yer verildiği görülmektedir: *yas merasimi ile ilgili inançlar; kazma kokusu yemeği, cenazede ateş; ölümle ilgili eski inançlar; defin merasimi; ölünün yıkanması; cenaze namazı; acı ekmek; defin sonrasında yapılacak işlemler; helva dağıtımı.* Bu bölümün sonunda da dinî bayramlardan Ramazan ve Kurban Bayramı hakkında bilgi verdikten sonra, Ahıska Türklerinde bir günlük zaman anlayışı konusuna değinmektedir.

Eserin altıncı bölümünde Ahıska Türklerinde görülen diğer inançlar üzerinde durulmaktadır. Bu inançlar içerisinde *kadir gecesi; Hidirellez; yağış duası; dünya; güneş ve ay; yıldız; cennet ve cehennem;*

sırat köprüsü; koca nine; yılan; Karanguşla ilgili bir efsane; uğurlu gün, saksagan; rızk; ekmek; bereketli olmak; tuz; Kur'an ant içmek; dua; su; üzerlik yakmak, huti taşı; cinler; karakura; cadı; kurtağzi bağlama gibi konularla ilgili batıl ve dinî inanışlar yer almaktadır.

Eserin yedinci bölümü “*Son olarak*” şeklinde adlandırılmış olup eserin sonuç bölümü olarak verilmektedir. Ancak eser bu bölümle bitmemekte ve araştırmacı eserin sekizinci bölümünde kaynak kişilerin bilgilerini paylaşmakta, dokuzuncu bölümünde Ahıska'nın bir köyü olan Smada köyü ile ilgili tarihî bilgilere yer vermekte, onuncu bölümünde ise Ahıska Türkleri arasında son zamanlarda tartışma konusu olan *Ahıska Türkleri mi? Ahıskalı Türkler mi?* konusuyla ilgili düşüncelerini paylaşmaktadır. Eserin sonunda da bir kaynakça bölümü bulunmaktadır.

Sonuç olarak Tahircan Kukulov, *Ahıska: Âdet, merasim ve tabirleri* adlı kitabında Ahıska Türklerinin köklü bir etnik yapıya sahip olduklarını, Ahıska bölgesindeki Türk varlığının eski tarihlere dayandığını ve bu bölgede yaşayan yerli Türk halkının sürgün edildikleri coğrafyalarda sıkıyönetime tabi tutulmalarına rağmen kültürlerini koruduklarını ve günümüzde de yaşattıklarını objektif bir şekilde dile getirmektedir. Bu eseri kaleme alan araştırmacının temel amacı Ahıska Türklerinin gelenek-göreneklerinin yok olmaması, kültürel değerlere sahip çıkılması ve bir sonraki nesile aktarılmasıdır. Araştırmacının bu eseri folklor sahasında çalışan genç araştırmacılara kaynaklık edecek önemli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Aliyeva Çınar, M. (2021). *Ahıska bölgesinde Gürcülerin konuştuğu Ahıska ağızı* (2. Baskı). Astana Yayınları.
- Aydınğün, A. ve Aydınğün İ. (2015). *Ahıska Türkleri: Ulusötesi bir topluluk-ulusötesi aileler*. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Bugay, N.F. (1994). *Turki iz Meshetii: dolgiy put' k reabilitatsii*. İzdatel'skiy dom “ROSS”.
- Buntürk, S. (2007). *Rus Türk mücadelesinde Ahıska Türkleri*. Berikan Yayınları.
- Çınar, İ. (2015). *Atabek Yurdu jeokültürel yaklaşım*. IQ Yayınları.
- Çınar, İ. (2022). *Ahıska sürgününün eğitimsel sonuçları*. Bengü Yayınları.
- Kırzioğlu, F. (2008). Ahıska, Ardahan, Artvin ve Oltu'da Hıristiyan Atabekler Hükümeti (1268-1578). *Bizim Ahıska Dergisi*, Sayı 10-12.
- Tosik Dinç, F. (2019). Kıpçak Türklüğünün Anadolu Türklüğü ile buluşması ve Osmanlı idaresi altında Ahıska. 2. *uluslararası Türk toplulukları bilgi şöleni: Ahıska Türkleri içinde* (40-48). (Ed. M. Aliyeva Çınar, İ. Çınar, S. Kırılı). Türk Ocakları Bursa Şubesi Yayınları.
- Zeyrek, Y. (1995). *Dünden bugüne Ahıska Türklüğü*. Türk Dünyası Yayınları.
- Zeyrek, Y. (2001). *Ahıska bölgesi ve Ahıska Türkleri*. Uyum Ajans.
- Zeyrek, Y. (2007). *Ahıska araştırmaları*. Kozan Ofset Matbaacılık.